

Tado Jurić
ISELJAVANJE HRVATA U
NJEMAČKU. Gubimo li Hrvatsku?
Školska knjiga, Zagreb, 2018., 199 str.

Već u prvim rečenicama knjige *Iseljavanje Hrvata u Njemačku* Tado Jurić naglašava kako se migracije ne događaju slučajno, već se proizvode te time oštro uvodi u problematiku koju će kroz knjigu obuhvatiti. Neuobičajeno je to što autor, osim prikaza teme i njegova istraživanja, u samom *Uvodu* knjige iznosi i osnovne nalaze studije, čime on poprima karakteristike sažetka znanstvenog rada te čitatelja konkretno uvodi u ono što će čitati, što je osobito korisno za one koji će knjigu potencijalno koristiti kao literaturu za daljnji rad u ovom, kako sam autor u više navrata kroz knjigu napominje, nedovoljno istraženom području migracijskih tokova iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Uz spomenuti kratki uvod, knjiga je sadržajno podijeljena u tri cjeline: *Migracijski tijekovi u Hrvatskom narodu: uzroci i posljedice*, *Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku* i *Dodaci*.

Prvi je dio knjige podijeljen na četiri poglavlja, a u prvom, naslovljenom *Teorije migracija*, autor iznosi opće teorije migracija na mikro, makro i mezo razini te izdvaja one najpoznatije, poput tzv. *cost-benefit* teorije prema kojoj su imigracijske zemlje dobitnici, a emigracijske gubitnici, neoklasične teorije ekonomske ravnoteže bazirane na odnosu potisnih i privlačnih faktora (engl. *push and pull*) koji utječu na odluke o preseljenju, ali i biheviorističke teorije koje kritiziraju fokus na prethodno navedene, tvrdeći da migracija nije uvijek rezultat racionalne i optimalne odluke.

Migracijski tijekovi u hrvatskom narodu

drugo je poglavlje prve cjeline, a predstavlja migracijske čimbenike iseljavanja Hrvata kroz povijest; od migracija u 16. stoljeću čiji su uzrok bila Osmanlijska osvajanja, preko prvog pravog migracijskog egzodusa koji je započeo krajem 19. stoljeća i trajao do 1. svjetskog rata uzrokovanog primarno ekonomskim razlozima, te konačno do ponovnog pojačanog iseljavanja krajem 2. svjetskog rata zbog pretežno političkih razloga. Nakon prikaza općih migracijskih tokova iz Hrvatske (i Jugoslavije), autor se osvrće na prikaz istih u Njemačku. Prve masovnije takve migracije, poznate kao gastarbajterske, započinj u 1950-ih, a vrlo brzo prestaju biti privremenog karaktera te postaju trajna emigracija, prvotno „ekonomski uvjetovana (1970-ih), nakon toga motiv joj je bio spajanje obitelji (1980-ih), a zatim bijeg od rata (1990-ih)“ (str. 31). Iz godine u godinu broj iseljenika iz Jugoslavije je rastao te se od 1955. kada je iznosio 20 553, 1980-ih popeo na 650-700 tisuća. Masovno se iseljavanje nastavilo u vrijeme i nakon domovinskog rata, ovaj put s još nepovoljnijim demografskim učincima, budući da je otišao velik broj mladih iz znatno malobrojnijeg naraštaja. Poglavlje autor završava s podacima o suvremenim migracijskim tokovima koji su ponajviše usmjereni prema Njemačkoj, gdje je odselilo čak 56,1% od ukupnog broja iseljenika u 2016. (str. 35), ali i podacima o ukupnoj hrvatskoj dijaspori koja, ubrajajući iseljenike i njihove potomke, čini više od 3 milijuna ljudi, od kojih je preko milijun u SAD-u i Kanadi, 400 000 u Južnoj Americi (pretežno Argentina i Čile), 290 000 u Australiji i Novom Zelandu te više od 650 000 u Europi, a samo u Njemačkoj njih 350 000.

U trećem poglavlju, pod naslovom *Demografska slika Hrvatske*, autor ukazuje na problem depopulacije, uzrokovane razvojem malog broja gradova nositelja modernizacijskih procesa, a time i ruralnim egzodusom te ograničenjem razvoja na uzak prostor, odnosno na tri velika grada (Zagreb, Split i Rijeka). Uz depopulaciju, kao jedan od uzročnika negativnog demografskog trenda Hrvatske navodi i starenje stanovništva. Osvrće se i na trajne negativne posljedice iseljavanja, kao što su odljev mozgova, smanjenje potrošnje i proračunskih prihoda, ali i rashoda (dio kojih je usmjeren na mirovine, što stvara pritisak na ionako oslabljen mirovinski sustav uzorkovan starenjem stanovništva), smanjenu produktivnost i kompetitivnost itd., ali navodi i njegove prividno pozitivne posljedice, kao što je smanjenje nezaposlenosti, koje političari nerijetko koriste u svrhu pozitivnog prikaza svog djelovanja. Autor se osvrće i na rastuću potrebu za migrantskom radnom snagom u Hrvatskoj te kritizira Migracijsku politiku RH zbog nedostatka strategije, kako po pitanju rastućeg iseljavanja, tako i po pitanju poticanja useljavanja deficitarnih profila (str. 46).

U posljednjem poglavlju prve cjeline, *Iseljavanje Hrvata iz Bosne i Hercegovine*, Jurić problem nedostatka znanstvenih radova i sustavnog praćenja iseljeničkih tokova, ali i strateških dokumenata u tom području navodi i za Bosnu i Hercegovinu, gdje problem depopulacije i starenja stanovništva, kao i u Hrvatskoj, izravno ugrožava tržište rada te zdravstveni, mirovinski i financijski sustav. Ukazuje i na to da od svih većinskih naroda u BiH Hrvati bilježe najveći demografski pad, što bi potencijalno moglo ugroziti njihov status konstitutivnog naro-

da. Svi trendovi te populacije ukazuju na klasični demografski slom, što utječe i na Hrvatsku budući da „nestankom Hrvata u BiH presušuje i demografski bazen za revitalizaciju Hrvatske“ (str. 53). Autor nadalje izdvaja političke čimbenike, poput nesposobnih političara, korupcije, neučinkovitog pravosuđa, ratnog profiterstva itd., kao glavne razloge iseljavanja Hrvata iz BiH, posebice mladih zbog manjkavosti radnih prava i zaštite žena u trudnoći, nerazrađenog koncepta regionalnog razvoja i neulaganja u poticanje razvoja obrta, OPG-ova i samozapošljavanja te obrazovnog sustava koji mlade školuje za inozemstvo, što se i u BiH i Hrvatskoj očituje u diskrepanciji između diplomiranih stručnjaka i potreba na tržištu rada. Uz nepostojanje migracijskih politika i strategija, kao i u slučaju Hrvatske, autor navodi i problem nerazvijenosti i nemodernizacije srednjih gradova na razini cijele BiH s tri velika grada (Sarajevo, Banja Luka i Tuzla), a posebice za Hrvate koji imaju jedno veće središte modernizacije, odnosno jedan grad koji privlači i zadržava stanovništvo – Mostar.

Sljedeća cjelina uglavnom je posvećena empirijskom istraživanju, no započinje uvodnim poglavljem, naslovljenim *Suvremene migracije u Njemačku – „lijepa naša Njemačka“*, u kojem Jurić predstavlja Njemačku kao tipičnu useljeničku zemlju s najvećim udjelom imigranata u Europi (14%) u kojoj također prvotno nije bilo institucionalizirane brige o migracijama, sve dok nije postalo jasno da se brojni privremeni radnici neće vratiti u zemlje porijekla. Po uzoru na Kanadu i Australiju, Njemačka preuzima politiku multikulturalizma prema kojoj u novije vrijeme, zbog gospodarske krize i nastanka tzv. Islamske države, sve više Nijemaca ima negativan

odnos (str. 63). Ipak, kako navodi autor, Nijemci su blagonakloni prema Hrvatima jer ih smatraju primjerom uspješno integriranih useljenika koji su većinom u radnom odnosu, u manjem postotku od ostalih stranaca koriste socijalnu pomoć te ulažu u obrazovanje svoje djece. U ovom se poglavlju autor osvrće i na ograničenja dostupnih statističkih podataka o ukupnom broju Hrvata u Njemačkoj, budući da ne obuhvaćaju radnike „na crno“, niti one s dvojim državljanstvom te pretpostavlja da ih je zapravo oko pola milijuna, što je znatno više od prijavljenih 332 605, ali znakovito, i više od trenutnog broja Hrvata u BiH (str. 66). Samo od ulaska Hrvatske u EU, u Njemačku se iselilo oko 200 000 Hrvata, pri čemu su opet najbrojniji iseljenici mladi, ali sada u većem broju oni visokoobrazovani.

Drugo i najopsežnije poglavlje cjeline, ali i knjige, *Empirijsko istraživanje*, obuhvaća metodologiju, opis uzorka te rezultate istraživanja Tade Jurića provedenog od siječnja do listopada 2017. na 1 200 osoba s hrvatskim državljanstvom koji su iselili u Njemačku u prethodne tri godine. Podaci su prikupljeni anketnim upitnikom preko mreže hrvatske nastave u Njemačkoj, mreže hrvatskih katoličkih misija u Njemačkoj te Facebook grupe „Idemo u svijet – Njemačka“, i to pretežno online (1 000 ispitanika) te u manjem opsegu pisanim putem (200 ispitanika). Istraživanje je bazirano na već spomenutoj teoriji potisnih i privlačnih čimbenika, a autorove su se, kasnije i potvrđene, hipoteze odnosile na to da nezaposlenost nije glavni motiv iseljavanja, da najviše migriraju mladi i cijele obitelji te da iseljenici uglavnom nisu iz regija s najvećim gospodarskim problemima (str. 76). U uzorku ovog istraživanja

58,33% čine osobe od 20 do 40 godina, njih 37,8% ima završeno visoko obrazovanje, a 52,4% emigriralo je s obiteljima. Najviše je ispitanih iseljenika s područja grada Zagreba i središnje Hrvatske te Slavonije i Baranje (zajedno 60%), a čak je 53,3% bilo zaposleno prije, što, kako navodi autor, ukazuje na to da najveći broj iseljenika čine oni koji „mogu kapitalizirati promjenu mjesta boravka i rada“ (str. 85). Ipak, kako navodi dalje, većina je ispitanika u Njemačkoj zaposlena u uslužnim djelatnostima, djelatnostima zdravstvene zaštite, ugostiteljstvu i hotelijerstvu te u prerađivačkoj industriji, što dovodi do zaključka da visokoobrazovane osobe Njemačkoj i nisu toliko zanimljive, kao što je to percepcija hrvatske javnosti. Isto tako, za razliku od opće percepcije, autor tvrdi da iseljenici ne obavljaju niže kvalificirane poslove no što bi trebali prema razini obrazovanja – iako 48,7% ispitanika obavlja takve poslove, autor navodi kako to i nije tolika rijetkost u čitavoj EU. Konačno, na kraju prikaza sociodemografskih karakteristika ispitanika, autor navodi i neke od njihovih osnovnih razloga odabira Njemačke, kao što su rodbinske mreže u toj zemlji, prijašnje migracijsko iskustvo te iskustvo progonstva ili izbjeglištva tijekom rata. Poglavlje autor nastavlja iznošenjem rezultata o zadovoljstvu ispitanika različitim aspektima života u Njemačkoj, prema kojima je njih 78% generalno zadovoljno životom u Njemačkoj. Njih 73,1% zadovoljno je plaćom, što ne iznenađuje obzirom na to da je većina (47%) u Hrvatskoj ili BiH imala ispodprosječna primanja (str. 101). Ono što iznenađuje je to da je isti postotak ispitanika (73,1) zadovoljan i smještajem, unatoč visokim cijenama najma, posebice u metropolama koje su

česte destinacije doseljenih Hrvata. Zanimljivo je također i da čak 20,1% ispitanika radi dodatan posao, što je znatno više od njemačkog prosjeka (6,92%) te što, uz činjenicu da većina njih rijetko ili nikad ne izlazi (u kino, restoran, kafić ili na koncert), ukazuje da su usmjereni na štednju. Unatoč tome, većina ispitanika navodi kako se često izvan posla druži s drugim doseljenicima iz regije, ali i s Nijemcima, što je bitan pokazatelj njihove integriranosti. Na to se nadovezuje i činjenica da se većina ispitanika u Njemačkoj ne osjeća osamljeno i otuđeno, niti se osjeća kao stranac te se generalno osjećaju bolje nego u RH i BiH. Iako čak 80% navodi da se u Njemačkoj nisu ispunila njihova očekivanja, polovina ispitanika ima negativno mišljenje Hrvatskoj ili BiH, čime, kako navodi autor, teško da će nova generacija iseljenika „biti dobar promotor svoje zemlje u inozemstvu“ (str. 125), što bi, uz ekonomski i politički, trebao biti jedan od doprinosa dijaspore zemlji porijekla. Isto tako, iako se većina iseljenih ispitanika često vraća u RH ili BiH, njih samo 15,4% razmišlja o povratku u kratkoročnom / srednjoročnom razdoblju, dok 45,3% razmišlja o tome eventualno u mirovini. Navedeno je povezano i s time da ispitanici uglavnom ne osjećaju nostalgiju, niti izražavaju žaljenje za napuštanjem domovine, na što ukazuje i to da njih gotovo 90% nije požalilo preseljenje u Njemačku. Naravno, za neke se emigracija pokazala životnim razočarenjem, ali ipak 51,2% ispitanika najizglednijom opcijom vidi ostanak u Njemačkoj, tek 27,8% izglednim smatra povratak u domovinu, a njih 12,7% najvjerojatnije će odabrati dvojni boravak, odnosno život na relaciji Njemačka – Hrvatska / BiH (str. 135). Najče-

šći razlozi zbog kojih se ispitanici ne planiraju vratiti u domovinu su politika, niska primanja, nezaposlenost, korupcija te loša financijska situacija, dok su glavni razlozi njihova potencijalnog povrata obitelj, umirovljenje te ljubav prema domovini. Slični razlozima ostanka u Njemačkoj su i oni prvotnog napuštanja RH i BiH, pri čemu većina ispitanika (65%) navodi ekonomske, ali i njih 26,8% političke razloge napuštanja zemlje, što je, kako ističe autor, blizu udjela politički motiviranih iseljenika u vrijeme Jugoslavije (str. 145). Kako je u više navrata navedeno kroz knjigu, potisni su čimbenici u Hrvatskoj i BiH za ispitanike bili znatno jači od privlačnih u Njemačkoj pa su im tako potisni politički motivi iseljavanja, poput korupcije, pravne nesigurnost i nemorala političkih elita bili važniji no što su to bili privlačni ekonomski, poput zaposlenja, boljih radnih uvjeta, više plaće i smanjenja zaduženosti. Iseljenici obuhvaćeni istraživanjem pokazuju i dozu frustracije smatrajući da su RH i BiH zemlje za one koji su se obogatili privatizacijom, one s nasljedstvom ili nekretninom na moru, branitelje s visokim mirovinama te za „uhljebe“ u politici ili javnim službama (str. 152).

Konačno, u trećem i posljednjem poglavlju druge cjeline knjige, u *Zaključnim razmatranjima*, Jurić se ponovno ukratko osvrće na osnovne nalaze istraživanja, nastavlja s oštrijim stilom i pesimistično predviđa nastavak iseljavanja mladih, posebice po otvaranju austrijskog tržišta rada Hrvatska, te pomalo sumorno zaključuje kako su moderne migracije zapravo velika seoba hrvatskog naroda.

Posljednja, treća cjelina knjige, naslovljena *Dodaci*, uz uobičajen popis korištene literature, kazalo slika i tablica te kazalo

pojmovima i bilješku o autoru, sadrži i upitnik korišten u kvantitativnom dijelu istraživanja, koristan za sve koji se žele baviti migracijama, iz čega je vidljivo da autor uistinu želi potaknuti, a time i olakšati, daljnja istraživanja ove teme. Osim upitnika, posljednja cjelina sadrži i prilog *Na što se sve morate pripremiti kad se selite daleko od doma* u kojem autor iznosi osnovne savjete i iskustva iseljenika iz prve ruke vezana uz neke od neočekivanih pojava koja preseljenje u drugu zemlju uključuje. Tako se osvrće na to da selidba podrazumijeva izgradnju novog života te snalaženje bez obiteljskih i prijateljskih mreža na koje su ljudi naviknuti, zatim na to da s vremenom odnosi s onima iz zemlje porijekla zahlađuju, te konačno, napominje i stvaranje svojevrsnog razočaranja, pri čemu ukratko opisuje i razloge njegova nastanka te kako se s njime nositi, kao i s nostalgijom i prazninom koju selidba izaziva.

Knjiga Tade Jurića, te prvenstveno njezina prva cjelina, nudi sažet i konkretan prikaz relevantnih teorija, razumljiv i osobama koje se prethodno nisu susrele sa (sociološkim) teorijama migracija. Njegova razumljivost prvenstveno proizlazi iz toga što je tekst udžbeničkog karaktera, vizualno pregledan, s osnovnim pojmovima istaknutim na marginama stranica. Tako se osoba koja traži određeni pojam ili koju zanimaju određeni dijelovi teksta, može snalaziti i bez prethodnog čitanja, a onima koji vode bilješke ili se tokom čitanja žele podsjetiti na već pročitano, posao je uvelike olakšan. Osim toga, u samom su tekstu označeni pojmovi i imena autora i institucija koji su navedeni u kazalu abecednim redom, što čitatelju dodatno olakšava snalaženje. Prikaz teorija, čak i onih kompleksnijih, sažeto je i jednostav-

no prezentiran, a bitne su podjele i pojmovi vizualno jasno istaknuti. Na isti su način razumljivo prikazani i podaci, kako autorovog originalnog, tako i prethodnih istraživanja te ostalih relevantnih izvora, kroz brojne tablice i grafove. Ipak, u pojedinih dijelovima knjige, njihov je raspored pomalo nespretn, budući da nisu usklađeni s tekstem koji ih okružuje. Čitatelj očekuje vidjeti graf ili tablicu ispod ili iznad teksta koji ga pobliže objašnjava, dok u par navrata u prikazu rezultata ovog istraživanja to nije slučaj pa je tekst koji opisuje jedan nalaz istraživanja smješten pored grafa vezanog uz sasvim drugi nalaz ili pak podatke prijašnjih istraživanja i statističkih zavoda. Isto tako, kroz knjigu autor piše o različitom broju iseljenika, misleći pritom na njihov broj u različitim vremenskim periodima ili na njihove različite podskupine, bez da to jasnije naglasi, što, uz brojne različite statističke podatke, kako Državnog zavoda za statistiku RH, tako i Njemačkog statističkog ureda (DESTATIS), također može zbuniti čitatelja. Problematično je i to što autor, iako nudi teorijski uvod u tematiku te većinu rezultata potkrepljuje prethodnim nalazima i teorijskim objašnjenjima, ne navodi na kojim se teorijama i dosadašnjim istraživanjima baziraju osnovne pretpostavke njegova istraživanja, barem ne direktno u dijelu teksta koji im prethodi, gdje bi bile primjerene. Najveći se problem ovog istraživanja ipak se odnosi njegovu provedbu, odnosno na sam uzorak. Iako se osvrće na njegovu reprezentativnost, tvrdeći kako je nakon provedbe istraživanja utvrđeno da su dobna struktura i prostorna rasprostranjenost ispitanika gotovo identične onima koje navodi DESTATIS (str. 77), čime je reprezentativnost na neki način

postignuta slučajno, autor ne naglašava dovoljno nedostatke korištenih procedura prikupljanja podataka, tj. dolaska do ispitnika. Iako je u kvantitativnom dijelu istraživanja koristio *snow-ball* metodu, a u kvalitativnom intervjuirao osobne poznanike, pri interpretaciji rezultata provedenog istraživanja bez ograda ih generalizira i predstavlja kao obilježja populacije.

Konačno, treba napomenuti kako, unatoč navedenim propustima, knjiga *Iseljavanje Hrvata u Njemačku* te samo istraživanje Tade Jurića predstavlja vrlo vrijedan i značajan poduhvat u kontekstu praćenja migracijskih tokova, karakteristika samih iseljenika, njihovih stavova i vrijednosti, te najvažnije njihovih motiva odlaska iz domovine, dolaska u Njemačku te (ne)planiranja povratka. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kako svima koji se bave ili planiraju baviti ovom temom, tako i kreatorima migracijskih politika u Hrvatskoj, ali i Bosni i Hercegovini budući da autor, uz njihovu kritiku, u više navrata kroz prikaz rezultata upućuje na koje bi se aspekte migracija one trebale usmjeriti kako bi spriječile daljnje iseljavanje, potaknule povratak iseljenih, ali i iskoristile njihov odlazak i boravak u inozemstvu, u vidu promocije i privlačenja budućih ulaganja. Naposljetku, valja napomenuti da ovom knjigom autor uistinu potiče čitatelja na daljnje informiranje o temi, a zasigurno i stručnu javnost na sustavnije istraživanje iste, što je kako sam navodi, uz poticanje promjena u smislu formiranja strateških dokumenata usmjerenih na reperkusije migracija, i bio jedan od motiva za provođenje ovog velikog istraživanja.

Ivana Čavar

Robert Posavec
PANK PODUZETNICI
ACT GRUPA – Potporna zadruga,
Čakovec, 2018., 323 str.

Pank poduzetnici je knjiga Roberta Posavca objavljena 2018. godine u izdanju ACT Grupe, uoči 15. godišnjice njena djelovanja. U knjizi je prikazan put dvojice mladih društvenih poduzetnika iz Murskog Središća, Teodora Petričevića i Stjepana Mikeca, te njihovih prijatelja i suradnika, od lokalnog aktivizma sudionika koji su bili isključivo volonteri, do visokog profesionalizma nekoliko povezanih poduzeća koja danas imaju znatan kapital i znatan broj zaposlenika. Knjiga se sastoji od 16 poglavlja unutar kojih se pobliže prikazuje svaka faza djelovanja ACT Grupe.

Knjiga započinje opisom studentskih dana Teodora Petričevića i Stjepana Mikeca u kojima su se počeli ozbiljnije baviti aktivizmom. Nakon prvog neuspjelog pokušaja studiranja (kasnije su obojica nastavili obrazovanje, a Petričević je uspješno završio nekoliko studijskih programa) vraćaju se u svoj rodni kraj, gdje ne napuštaju civilnu scenu već organiziraju razne akcije, koncerte i kampove na kojima sudjeluju aktivisti iz obližnjih zemalja. Iako je posjećenost bila mala, ovakvim aktivnostima održavao se „žar“ međimurske aktivističke scene. Drugo poglavlje posvećeno je osnivanju udruge i prvim projektima. Sve je započelo početkom 2003. godine kada je osnovana udruga ACT, odnosno Akcija za civilu transparentnost, iz koje se kasnije razvija ACT Grupa. Udruga je osnovana u obiteljskoj kući Teodora Petričevića, a osnivačkoj skupštini prisustvovalo je šest osoba. Na samom početku udruga nije imala zaposlenika već se oslanjala na rad